

Seksuologisch onderzoek in Nederland: een voorlopige en gedeeltelijke balans

Bram Buunk*

SA 880.0

Als coördinator van de Sectie Onderzoek van de Vereniging voor Seksuologie nam de auteur het initiatief om de balans op te maken van het medische, biologische en sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat er in Nederland op seksuologisch terrein is verricht. Daarbij ging het niet alleen om een beschrijving, maar ook om een evaluatie. Het idee was dat een indruk verkregen moest worden van wat het Nederlandse onderzoek op dit terrein feitelijk heeft opgeleverd, waar de sterke en zwakke punten liggen van het Nederlandse onderzoek, mede bezien in het kader van de internationale stand van zaken. Het werd tevens van belang geacht leemtes te signaleren en zich te bezinnen op de richtingen die in toekomstig onderzoek aandacht dienden te krijgen. De bedoeling was een discussie op gang te brengen tussen onderzoekers onderling, en tussen praktijkmensen enerzijds en onderzoekers anderzijds. + (vette)kopjes en + Literatuur.

Er is en wordt in Nederland het nodige onderzoek gedaan op het brede terrein van de seksuologie, met name vanuit de psychologie, medische wetenschap en biologie. Uiteenlopende thema's komen in dergelijk onderzoek aan de orde: van seksuele differentiatie tot buitenechtelijke seks, van pedofilie tot anticonceptie en kunstmatige inseminatie, van sadomasochisme tot 'ontmoetingsseks'. Een duidelijk overzicht van al dit onderzoek ontbreekt. Weliswaar heeft het NISSO enkele malen een inventarisatie van het onderzoek naar relatie en seksualiteit in Nederland gepubliceerd (De Graaf, 1973; Terstegge, 1979). Maar in deze inventarisaties ontbraken grotendeels de meer medische en biologische studies. Bovendien is de laatste inventarisatie al lang weer verouderd. Het voornaamste bezwaar aan deze inventarisaties is echter dat ze zich beperken tot het vermelden van studies waarmee onderzoekers zich naar hun eigen zeggen bezighielden of waarvoor ze plannen ontwikkeld hadden. Onduidelijk bleef veelal tot welke resultaten al het lopende onderzoek en geplande onderzoek had geleid.

* Psycholoog, vakgroep Sociale Psychologie, Katholieke Universiteit, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.

In 1984 organiseerde de Vereniging voor Seksuologie een drietal workshops onder het motto 'Balans van het seksuologisch onderzoek in Nederland'. In elk van deze workshops kwamen verschillende deelgebieden van de seksuologie aan bod in de vorm van papers en groepsdiscussies.¹

Hieronder wordt een globale indruk gegeven van de resultaten van de aldus opgemaakte balans van het seksuologisch onderzoek in Nederland. Een aantal bevindingen en conclusies met betrekking tot de stand van zaken op verschillende deelgebieden van de Nederlandse seksuologie wordt beschreven. Ook worden enkele discussiepunten aangestipt die tijdens de workshops naar voren kwamen en een aantal mogelijke richtingen voor toekomstig onderzoek gesignaleerd. Daarbij gaat het in een aantal gevallen overigens om opinies en indrukken die in de discussies niet of nauwelijks aan de orde kwamen en geheel de visie van de auteur weerspiegelen. Nadrukkelijk zij er dan ook op gewezen dat het volgende een uitermate subjectief beeld is. Het is tevens een voorlopig en onvolledig beeld. Om te beginnen zijn verschillende onderwerpen, zoals het medische onderzoek naar geslachtsziekten, voortplanting en ouderschap, het sociaalwetenschappelijke onderzoek naar seksuele variaties en parafilia alsmede het specifieke onderzoek naar vrouwenseksualiteit, (nog) niet of slechts gedeeltelijk aan de orde gekomen. In het algemeen ligt hier het accent op sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Biologische, fysiologische en aanverwante onderwerpen

Zoals blijkt uit het paper van Van de Poll e.a. (*'Seksueel gedrag van dieren'*), wordt aan de Subfaculteiten Biologie van een aantal universiteiten onderzoek gedaan naar paringsgedrag en voortplantingsgedrag van dieren, variërend van korchonders en eenden tot insecten en ratten. De meest uitgesproken en uitgebreide seksuologische onderzoeksprogramma's bij dieren lijken echter plaats te vinden aan het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek te Amsterdam en de Vakgroep Endocrinologie, Groei en Voortplanting van de Medische Faculteit van de

1. De volgende papers dienden als discussiemateriaal tijdens de workshops en als uitgangspunt voor deze bijdrage: Seksueel gedrag van dieren (dr. N.E. van de Poll, dr. P. van der Schoot en drs. F.H. Jonge), Seksuele motivatie (prof. dr. W.Th.A.M. Everaerd en dr. A.K. Slob), Seksueel overdraagbare aandoeningen (drs. M.E.M. Paalman), Seksuele differentiatie (dr. P. Cohen-Kettenis), Homoseksualiteit (drs. A.X. van Naerssen en drs. J. Schuyf), Seksualiteit van kinderen en jeugdigen (drs. Th. Sandfort), Seksuele dysfuncties en de behandeling daarvan (drs. J. Dekker), Seksualiteit in verband met ziekte en handicap (drs. H. van der Wiel, W.D.M. Weymar-Schults, H.W. van Lunsen, J. Janssens), Seksualiteit, leefvorm en leef fase (dr. A.P. Buunk), Geboorteregeling en ouderschap (dr. R. Veenhoven), Medisch-biologische geboorten-regelende methoden (W. Beekhuizen, arts), Seksualiteit en cultuur-Inventarisatie van sociaal en cultureel onderzoek (dr. P. Voestermans).

Erasmus Universiteit te Rotterdam. Aandacht wordt ondermeer besteed aan de analyse en beschrijving van seksueel gedrag, seksuele preferenties, gedrag dat zou kunnen wijzen op seksuele motivatie, de invloed van geslachtshormonen op seksueel gedrag, de psychologische registratie tijdens seksueel gedrag en de invloed van het centrale zenuwstelsel op seksueel gedrag.

Uit de discussies rond het paper van Van de Poll e.a. kwam onder meer naar voren dat er de laatste jaren een hernieuwde belangstelling is waar te nemen voor de vraag in hoeverre sekseverschillen in de structuur en functie van het centrale zenuwstelsel samenhangen met sekseverschillen in gedrag. Niet zolang geleden werd dit thema in onderzoek vaak min of meer irrelevant gevonden. Het is niet duidelijk waar deze verschoven belangstelling door veroorzaakt wordt, maar het moet niet uitgesloten worden geacht dat de opkomst van het feminisme in dit opzicht een – overigens naar valt aan te nemen onbedoelde – invloed heeft uitgeoefend.

Een ander in de discussies gesignaleerd punt betrof de verschillen in optiek tussen biologen en psychologen. De laatsten blijken snel geneigd tot het hanteren van concepten die verwijzen naar niet direct waarneembare processen welke verondersteld worden te functioneren als gedragsdeterminanten (bijv. 'seksuele motivatie').

Biologen zullen bij onderzoek naar dieren veel minder snel 'psychologiseren' en begrippen hanteren als 'paringsgedrag' en 'beklimgedrag'. Voor een groot deel houden deze verschillende optieken uiteraard verband met het verschil tussen mensen en dieren. Bij mensen spelen cognitieve waarderende processen een veel grotere rol. Toch bemoeilijkt het toekennen van een te grote betekenis aan dergelijke processen de voortgang van het seksuologisch onderzoek in de psychologie. Men blijft immers, zoals Everaerd in zijn paper over '*Seksuele motivatie*' signaleerde, discussiëren over de vraag 'waartoe' wij ons seksueel gedragen, zonder overeenstemming te bereiken over wat dan wel seksueel gedrag is. Interessant is het wellicht om in dit verband te bedenken dat grote, zo niet de grootste wetenschappelijke vooruitgang in de seksuologie nu juist geboekt is wanneer men de 'waartoe' vraag gewoon even terzijde liet liggen en zich primair richtte op de zo precies mogelijke analyse en beschrijving van seksuele gedragingen (Kinsey, Pomeroy en Martin, 1948; Masters en Johnson, 1966). Kinsey was een bioloog, geen psycholoog of socioloog, en heeft juist door de toepassing van een in wezen biologische onderzoeksaanpak indrukwekkende resultaten geboekt.

De vraag in hoeverre onderzoek bij mensen en dieren wezenlijk van elkaar verschilt, doet zich ook voor bij een fundamentele onderzoeksvraag voor de seksuologie, namelijk hoe mensen zich voor en na hun geboorte ontwikkelen tot mannen en vrouwen in biologisch en psychologisch opzicht. Opmerkelijk genoeg is

het Nederlandse onderzoek op dit gebied, zoals Cohen-Kettenis in haar bijdrage over 'seksuele differentiatie' signaleerde, beperkt gebleven tot klinische populaties. Desalniettemin is er in dergelijke groepen in Nederland internationaal gezien belangrijk onderzoek verricht. Cohen-Kettenis wijst onder meer op het onderzoek van Slijper (1983). Deze kon aantonen dat het jongensachtige gedrag van meisjes met zogenaamde congenitale adrenogenitale hyperplasie (een stofwisselingsstoornis die leidt tot een verhoogde produktie van bijnier-androgenen), niet alleen vanuit de werking van hormonen verklaard kan worden. Het is ook ten dele het gevolg van het feit dat deze meisjes ziek zijn (bij diabetes meisjes kwamen soortgelijke effecten voor!) en het feit dat hun ouders twijfelen aan de sekse van hun kind.

Ook Gooren deed belangrijk onderzoek door aan te tonen dat de geruchtmaakende ideeën van Dörner over het ontstaan van transseksualiteit moeilijk houdbaar zijn. Onderzoek naar transseksualiteit is van groot belang om ook de 'normale' ontwikkeling van een genderidentiteit te kunnen begrijpen. Uiterst relevant in dit opzicht is het door Poortinga en Cohen-Kettenis geplande onderzoek onder tweelingen, om na te gaan of er in de psychosociale ontwikkeling van transseksuelen momenten zijn te achterhalen die tot hun a-typische ontwikkeling hebben geleid. Het gaat hier om een fundamenteel theoretische belangstelling, in tegenstelling tot het tot dusver verrichte onderzoek onder transseksuelen dat door Cohen-Kettenis en anderen aan het Instituut voor Klinische Psychologie en Persoonlijksleer (IKPP) van de Rijksuniversiteit in Utrecht werd verricht. Daarin stonden vooral de psychosociale gevolgen van de transseksualisatie of geslachtsaanpassende operatie centraal. Met uitzondering van het Turner-syndroom, wordt in Nederland blijkbaar geen onderzoek verricht naar andere vormen van a-typische seksuele differentiatie, zoals het Klinefelter syndroom en verschillende vormen van hermafroditisme.

Homoseksualiteit en seksuele ontwikkeling

Het Nederlandse onderzoek naar homoseksualiteit is de laatste vijftien jaar in theoretisch en methodisch opzicht sterk veranderd, zo komt naar voren uit de bijdrage van Van Naerssen en Schuyff.

Na het klinische-psychiatrische werk van o.a. Sengers komt aan het begin van de jaren zeventig de ontwikkeling van een homoseksuele identiteit bij jongeren centraal te staan, bekeken vanuit een sociaal-psychologische optiek. Tevens zien we in die tijd onderzoek naar de discriminatie van homoseksualiteit (voor een overzicht van Nederlands onderzoek naar homoseksualiteit: zie Straver, 1976). De laatste jaren worden homostudies gekenmerkt door een sterk historische belangstelling (verg. Tielman, 1981). Men richt zich op thema's als de vervolging

van homoseksuele leefstijlen in het verleden. Door de ook organisatorische verzelfstandiging van homostudies, lijkt in Nederland dit gebied zich grotendeels buiten de seksuologie om te ontwikkelen. Nu ligt dat eigenlijk ook voor de hand; er is in Nederland weliswaar enig seksuologisch onderzoek naar homoseksueel gedrag, zoals dat van Slob (1981) bij niet-humane primaten, maar de dominerende belangstelling onder homologen is niet primair seksuologisch te noemen, dat wil zeggen niet allereerst gericht op een analyse, beschrijving en verklaring van homoseksueel gedrag als seksuele preferentie. Dit thema wordt vaak niet interessant of relevant geacht.

Zeker het stellen van de ontstaansvraag geldt als min of meer verdacht; dat wordt al gauw gezien als uiting van een niet willen accepteren van homoseksualiteit als een even legitieme gerichtheid als heteroseksualiteit. Toch is een dergelijke opstelling wetenschappelijk gezien weinig vruchtbaar. Men kan er inderdaad over twisten in hoeverre de emancipatie van homoseksualiteit gediend is met onderzoek naar het ontstaan van een seksuele voorkeur voor hetzelfde geslacht. Maar dit criterium mag nooit het enige of meest zwaarwegende argument zijn bij de beoordeling van de relevantie van een bepaalde wetenschappelijke vraagstelling. Het is en blijft een uitermate relevante, zo niet wezenlijke vraag voor de seksuologie hoe het komt dat de een zich ontwikkelt tot homoseksueel en de ander heteroseksueel, transseksueel of pedofiel wordt. Opmerkelijk genoeg wordt een dergelijke vraagstelling ook door feministen niet langer afgewezen, blijkens Meulenbelts laatste boek (1984).

De vraag naar het ontstaan van seksuele preferenties is in feite onderdeel van een veel bredere vraag naar de seksuele ontwikkeling en socialisatie van kinderen en jongeren. En aan onderzoek naar dit thema lijkt dringend behoefte te bestaan. Zoals Sandfort (1984) in zijn bijdrage over '*Seksualiteit van kinderen en jeugdigen*' opmerkt, is er afgezien van een enkele exploratieve studie, geen gedegen onderzoek gedaan in Nederland naar de seksualiteit van kinderen vóór de puberteit, en evenmin naar de seksuele opvoeding in die leeftijdsperiode. Onderzoek is nodig waarin aan tal van factoren aandacht wordt besteed, zoals de sekserolontwikkeling, de cognitieve ontwikkeling, de opvattingen van de ouders, de mate van lichamelijke affectie van de kant van vader en moeder, de emotionele band met beiden, de rol van de 'peergroep', de eerste erotische en verliefdheidservaringen, en de lichaamsbeleving. Ook internationaal is hier sprake van een grote wetenschappelijke lacune: Sandfort merkt terecht op dat in recente overzichten van kinderseksualiteit (bijv. Constantine en Martinson, 1981) nog steeds beschouwende artikelen een grote plaats innemen. Waar zowel in Nederland als internationaal bezien wél veel aandacht aan wordt besteed is de beleving en gevolgen van met name traumatische seksuele ervaringen tussen kinderen en volwassenen.

Overigens neemt het onderzoek van Sandfort (1983, 1984) in dit opzicht een vrij unieke plaats in door zich te richten op de eventuele positieve aspecten en gevolgen van dergelijke contacten, en zich te verdiepen in de aard van pedofiele relaties. Op dit moment loopt onderzoek aan het IKPP te Utrecht naar de samenhang tussen het voor het zestiende jaar al dan niet gehad hebben van seksuele contacten met leeftijdsgenoten, met één van beide ouders of met een andere volwassene, en het sociaal-seksueel functioneren op latere leeftijd.

Het meeste en meest omvangrijke onderzoek dat in Nederland naar de seksualiteit van niet-volwassenen is verricht, heeft plaatsgevonden bij jeugdigen in de leeftijd vanaf 15 à 16 jaar (bijv. Kooy, 1976). Een speciale plaats neemt het onderzoek van het NISSO in, waarvoor een duizendtal ongehuwde jongeren in de leeftijd van 15 tot 21 jaar werden ondervraagd. In dit onderzoek (zie Straver en de Boer, 1977), is uitvoerig aandacht besteed aan de wijze waarop jongeren de andere sekse benaderen, aan de problemen en moeilijkheden daarbij en aan de rol van leeftijdsgenoten in het bieden van een handelingskader voor de toenadering van potentiële partners. Ook de seksuele interacties van jongeren en de seksverschillen daarin komen in dit onderzoek uitvoerig aan de orde. Gezien de relatief grote aandacht die de seksualiteit van jeugdigen in het Nederlandse onderzoek heeft gehad tot dusver, kan men zich overigens met recht afvragen of de komende jaren onderzoek op dit gebied wel de hoogste prioriteit moet hebben.

Zoals gesteld, is er in Nederland nauwelijks onderzoek gedaan naar de seksuele ontwikkeling van jongere kinderen. Maar zoals ik in mijn eigen bijdrage (*'Seksualiteit, leefvorm en leef fase'*) heb aangegeven, is de aandacht van onderzoekers ook nauwelijks gericht geweest op het andere uiterste van de menselijke levensloop: de ouderdom. Net als de seksualiteitsbeleving van kinderen, is ook die van oudere mensen nog steeds met veel misverstanden en taboes omgeven. Internationaal is het onderzoek naar deze thematiek de laatste jaren op gang gekomen. Uit een overzicht van Nass, Libby en Fisher (1980) valt op te maken dat daarbij de aandacht met name op de volgende onderwerpen is gericht: de stereotypering van ouderen als seksloos; het effect van de lichamelijke veranderingen ten gevolge van het ouder worden op de seksualiteitsbeleving; de mogelijke veranderingen naar een minder genitaal gerichte, meer sensuele, intieme seksualiteitsbeleving; de feitelijke afname in de coïtusfrequentie; masturbatie; het probleem van de ongelijke sekse-ratio; de invloed van zelfconcept en uiterlijke aantrekkelijkheid op de seksbeleving; en de problemen rond seksualiteit in verzorgings- en bejaardentehuizen.

Hoewel er met betrekking tot de seksualiteit van ouderen kennelijk tal van interessante onderzoeksvragen bestaan, is er in Nederland nauwelijks onderzoek naar deze thematiek verricht. Alleen door De Bruyn (1980) is een proefonder-

zoek gerapporteerd over de seksualiteitsbeleving van 30 hoogbejaarden in een verzorgingstehuis. Overigens kwam in deze groep de coïtus helemaal niet, en masturbatie vrijwel niet (meer) voor; maar wel zoenen, strelen en hand in hand zitten. Twee zaken vallen op in dit onderzoek: ten eerste de weerstanden in de omgeving die bejaarden kennelijk vaak moeten overwinnen om vorm te geven aan hun seksuele en relationele verlangens; ten tweede de nadruk op niet genitale, sensuele vormen van contact.

Al met al ligt in Nederland de seksualiteit van bejaarden als onderzoeksterrein nog vrijwel geheel braak. Voor zover bekend is er ook weinig onderzoek gaande of gepland. Alleen door Zwanikken van het IKPP te Utrecht wordt onderzoek gedaan naar de bereidheid van ouderen om mee te werken aan seksuologische onderzoekingen, en de factoren waarmee die bereidheid samenhangt.

Met seksualiteit verwante problemen in klinische context

De hulpverlening krijgt op verschillende manieren met seksualiteit te maken; zij wordt geconfronteerd met ziektes als gonorrhoe, herpes en hepatitis-B welke resultaat zijn van seksueel gedrag; met problemen in het seksueel functioneren, met de consequenties van ziekte en handicap voor seksueel gedrag en beleven, met problemen rond seksuele preferenties en met de gevolgen van seksueel geweld. Nogal wat seksuologisch onderzoek in Nederland is min of meer direct voortgevloeid uit de hulpverlening. Het gaat hier met name om wat verderop onderscheiden wordt als praktijk-gericht onderzoek: studies naar bepaalde problemen rond de menselijke seksualiteit die vanuit de hulpverlening gesignaleerd worden, met als voornaamste doel de kwaliteit van die hulpverlening te verbeteren door de aard en omvang van bepaalde problemen beter te begrijpen, nieuwe behandelingsmethodes te ontwikkelen of bestaande methodes te evalueren. Het eerder genoemde behandelingsonderzoek bij transseksuelen is een voorbeeld van dit type onderzoek. Toepassingsonderzoek is meestal institutioneel nauw gekoppeld aan de hulpverlening, maar vindt ook soms los daarvan plaats, zoals bijvoorbeeld bij het NISSO. Drie terreinen waarop in Nederland onderzoek naar met seksualiteit verwante problemen is gedaan in een hulpverleningscontext worden hier besproken: studies naar seksueel overdraagbare aandoeningen, naar seksuele dysfuncties en naar de gevolgen van ziekte en handicap voor seksueel gedrag en beleving.

Er hebben in Nederland enkele studies plaatsgevonden naar de kenmerken en ervaringen van mensen die een *seksueel overdraagbare aandoening* hebben opgelopen. Waarschijnlijk de grootst opgezette studie is die van Verkley (1976) in Rotterdam onder 1900 gonorrhoeepatiënten. Uit dit onderzoek bleek ondermeer dat

de kans op 'recidief' vrij groot is, dat er relatief veel tienermeisjes en gescheidenen onder deze patiënten voorkwamen, dat de vrouwen gemiddeld meer partners hadden gehad dan de mannen en dat er ondanks de frequente losse contacten, relatief vaak geen anticonceptiemiddelen gebruikt werden. Er is ook veel onderzoek gedaan naar de kenmerken van syfilispatiënten en onder specifieke risicogroepen, zoals heroïne-prostituees en homoseksuele saunabezoekers. Op dit moment is in Amsterdam een grootscheeps prospectief onderzoek van start gegaan onder homofiele mannen naar de oorzaken en verspreiding van AIDS. Voor zover uit het overzicht van Paalman (1984) valt op te maken is er in Nederland geen sociaal-wetenschappelijk onderzoek gedaan of gaande onder patiënten met aandoeningen zoals herpes.

In tegenstelling tot het buitenland is er in Nederland weinig onderzoek gedaan naar de psychologische kenmerken van mensen die een geslachtsziekte oplopen. Dergelijk onderzoek lijkt met name interessant om meer inzicht te krijgen in de psychologische factoren die achter promiscue gedrag liggen; hierover is nog niet zoveel bekend, en wat erover geschreven is, blijkt veelal moraliserend van toon. Het door het NISSO geplande diepteonderzoek naar een kleine groep homoseksuelen met veel wisselende contacten lijkt een eerste stap om meer inzicht te krijgen in de motieven en motiveringen van dergelijke mensen. Overigens lijkt het wenselijk en niet moeilijk uitvoerbaar om bij een steekproef dergelijke mensen een reeks standaard psychologische tests af te nemen; door de scores op deze tests te vergelijken met die in de populatie als geheel, kan een completer beeld ontstaan van de factoren die bij promiscue gedrag een rol spelen. Bij onderzoek naar deze thematiek mag overigens de eenvoudige, maar wellicht relevante hypothese niet uit het oog verloren worden dat het hier vaak gewoon gaat om een behoefte aan seksuele variatie, welke ten dele voortkomt uit het inmiddels uitvoerig bestudeerde 'sensation seeking' (verg. Zuckerman, 1979). Het lijkt niet uitgesloten dat er zich wat betreft de achtergronden van promiscuïteit van heteroseksuelen seksverschillen voordoen welke in overeenstemming zijn met de vigerende sekserolverwachtingen. Zijn mensen met veel seksuele contacten vooral te vinden bij de meer assertieve onder de mannen, en onder vrouwen juist de minder assertieven, die geen 'nee' durven zeggen? Naast dergelijk meer fundamenteel onderzoek lijkt voortgezet registrerend onderzoek onder patiënten en onderzoek naar de effecten van voorlichtingsprogramma's van groot belang.

Afgezien van enkele geïsoleerde studies naar bijvoorbeeld het voorkomen van seksuele problemen in de huisartsenpraktijk of bij mensen met neurotische problematiek zijn er in Nederland twee duidelijk herkenbare uitgebreide onderzoeksprogramma's op het gebied van *seksuele dysfuncties* te onderscheiden. Het eerste programma van het NISSO is begonnen met het onderzoek van Frenken

(1976) naar de structuur van seksueel gedrag en beleving in de huwelijksrelatie. Uit dit onderzoek kwamen de bekende 'Seksualiteits Belevings Schalen' (SBS) voort. Deze onderzoekslijn werd in feite later voortgezet door Vennix (1983) met de ontwikkeling van de 'Intiem Lichamelijk Kontakt Schaal' (ILKS). Uit deze studies zijn een schat van gegevens naar voren gekomen over de samenhang tussen seksualiteitsbeleving en andere aspecten van relaties, en over het vóórkomen van seksuele dysfuncties. Tevens heeft dit type onderzoek een aantal meetinstrumenten opgeleverd die in psychometrisch opzicht van hoge kwaliteit zijn. In al deze opzichten onderscheidt dit onderzoek zich in internationaal perspectief in gunstige zin.

Het tweede programma vindt plaats aan het IKPP te Utrecht en is voortgevloeid uit de behandeling van seksuele dysfuncties. Een aantal studies zijn hier verricht naar de effecten van verschillende behandelingsmethoden. Zoals Dekker in zijn bijdrage ('Seksuele dysfuncties en de behandeling daarvan') aangeeft, is er in Nederland en daarbuiten twijfel ontstaan of door dergelijk onderzoek de kennis over seksueel bevredigend en onbevredigend functioneren vergroot kan worden. Daarnaast blijkt dat practici vaak allerlei weerstanden hebben om aan dergelijk onderzoek mee te werken en vaak weinig gebaat zijn met de resultaten van dergelijk onderzoek, terwijl de voornaamste legitimering van dergelijk onderzoek nu juist gelegen is in de toepasbaarheid in de hulpverlening. Dekker suggereert dat het accent beter verlegd zou kunnen worden van effectonderzoek naar survey-onderzoek gericht naar de factoren die met een bevredigende seksuele relatie samenhangen, en naar experimenteel, theoretisch gefundeerd onderzoek met aandacht voor de relatie tussen seksuele opwinding enerzijds en cognitieve en emotionele processen anderzijds. Het is bepaald niet ondenkbaar dat dergelijk onderzoek – dat nu aan het IKPP verricht wordt – meer van nút zal zijn voor de hulpverlening dan vergelijkende effectstudies. Een interessante ontwikkeling in dit verband is ook dat, terwijl het onderzoek naar en de behandeling van seksuele dysfuncties zich de afgelopen 10 à 15 jaar tot een zelfstandige discipline heeft ontwikkeld, er nu weer een duidelijke tendens is om opnieuw aansluiting te zoeken bij theorievorming in andere deelgebieden van de psychologie.

Een derde gebied van seksuologisch onderzoek gerelateerd aan de hulpverlening betreft het *effect van ziekte en handicap op seksueel gedrag en beleven*. Er zijn in Nederland enkele studies op dit gebied verricht, ondermeer naar de seksualiteit bij jeugdige gehandicapten (Dechesne, 1979), naar de gevolgen van dwarslaesies (Van Son-Schoones, 1984) en naar de gevolgen van urologische, oncologische en prostaat operaties. Zoals van der Wiel e.a. in hun bijdrage ('Seksualiteit in verband met ziekte en handicap') opmerken, zou men door de enorme verscheidenheid aan ziektes en handicaps een heel scala van onderzoeken naar seksualiteit in

verband met ziekte of handicap verwachten. In de praktijk echter blijkt dergelijk onderzoek op grote schaal, dat ook internationaal van enige betekenis is, in Nederland vrijwel volledig te ontbreken. Onderzoeken waarin seksualiteit als één van de afhankelijke variabelen is opgenomen, blijken vrijwel nooit verder te gaan dan het vaststellen van de wens en frequentie tot coïtus. Het gebrek aan belangstelling voor seksuologisch onderzoek in medische kring en organisatorische problemen bij dergelijk onderzoek worden als enkele redenen genoemd voor de schaarste van onderzoek op dit gebied. Voorts zijn er methodologische problemen, zoals het ontbreken van goede methoden voor de meting van fysiologische variabelen. Tevens blijkt er een grote behoefte te bestaan aan gestandaardiseerde en genormeerde schalen voor de meting van seksualiteitsbeleving, zoals een 'genitale sensatielijst' en een vragenlijst voor alleenstaanden. In het algemeen is er een groot tekort in Nederland aan goede meetinstrumenten voor met seksualiteit samenhangende variabelen (uitgezonderd de SBS en de ILKS; vooral bij de laatste is echter het invullen een tijdrovende aangelegenheid). Het zou voor de vooruitgang van het seksuologisch onderzoek in Nederland bijzonder bevorderlijk zijn wanneer een groep onderzoekers zich gezamenlijk zou richten op de ontwikkeling van een aantal betrouwbare, valide én praktisch bruikbare schalen die in heel verschillende populaties toepasbaar zijn.

Veranderende seksualiteit en relatievormen

Naar anticonceptie en abortus zijn in Nederland een aantal sociaalwetenschappelijke studies verricht, onder andere door het NISSO. De laatste jaren lijkt de belangstelling voor dergelijk onderzoek afgenomen te zijn. Op zich is er geen reden stappen te nemen om dit tijt te keren. Men kan zich afvragen in hoeverre er noodzaak bestaat voor meer Nederlands onderzoek op dit gebied; wanneer dat zo mocht zijn, lijkt de belangrijkste vraag welke cognitieve, emotionele en relationele belemmeringen bepaalde methoden van anticonceptie oproepen en hoe daar vanuit de hulpverlening en voorlichting op ingespeeld zou kunnen worden. Een overzicht van het Nederlandse medische en biologische onderzoek naar voortplanting en ouderschap – overigens in zekere zin perifere seksuologische thema's – werd in de workshops niet gegeven. Wel werd geconstateerd dat de wetenschappelijke ontwikkelingen op dit gebied ertoe geleid hebben dat de seksualiteit in hoge mate is losgekoppeld van de voortplanting. Daardoor zijn, zoals Veenhoven in zijn bijdrage (*'Geboorteregeling en ouderschap'*) aangeeft, veel vanzelfsprekendheden weggevallen, en is de keuzevrijheid geweldig toegenomen. Men kan – en moet! – zelf beslissen over het überhaupt al dan niet krijgen van kinderen, het aantal kinderen en het tijdstip waarop de kinderen worden geboren. Tegelijk zijn ook de technische mogelijkheden toegenomen om ongewen-

ste kinderloosheid effectief te bestrijden. Het valt te verwachten dat deze technieken de komende jaren nog zullen worden verbeterd en zich nog andere mogelijkheden zullen voordoen, zoals wellicht de optie het geslacht van het kind te bepalen. De motivatie tot ouderschap, en de factoren achter vrijwillige kinderloosheid hebben in Nederland de laatste jaren vrij veel wetenschappelijke belangstelling gekregen (bijv. Niphuis-Nell, 1981). Onder invloed van het feminisme zijn er ook tal van beschouwingen over het moederschap verschenen die echter, zeker in Nederland, nog nauwelijks hebben uitgemond in empirisch onderzoek. Het lijkt niettemin zeer zinvol om meer onderzoek te doen naar de eventuele 'diepere' motivaties voor moederschap, zoals die bijvoorbeeld verondersteld worden door Chodorow (1978) en in dezen vergelijkingen te maken met de motivatie voor vaderschap, een nog vrijwel geheel verwaarloosde vraag.

Niet alleen met betrekking tot ouderschap zijn de keuzemogelijkheden in onze maatschappij toegenomen; hetzelfde geldt ten aanzien van *leef- en relatievormen* in het algemeen. In zekere zin gaat het echter ook in dit opzicht om een zeer betrekkelijke keuzevrijheid. Slechts zeer kleine groepen kiezen voor andere leefvormen, en de leefvorm die na huwelijk en gezin het meest frequent voorkomt, namelijk het alleenleven, wordt in de meeste gevallen niet bewust gekozen. Dat betekent uiteraard niet dat de seksualiteitsbeleving van mensen in andere leefvormen geen belangrijk object van onderzoek zou moeten zijn. Studies lijken met name gewenst naar de wijze waarop de grote groep alleenstaanden al dan niet vorm geeft aan de seksuele behoeftes. Hiernaar is in Nederland tot dusver helemaal geen onderzoek gedaan.

Een tweede meer theoretisch thema met betrekking tot andere leefvormen betreft *de regulering van seksualiteit*, dat wil zeggen het steeds weer ontstaan van regels en normen die de vrije seksuele contacten tegengaan om andere aspecten of vormen van menselijke relaties te beschermen. Uit onderzoek in woongroepen blijkt bijvoorbeeld dat het oude commune-ideaal van collectivisering van de seksualiteit vrijwel nergens meer wordt aangehangen. In de meeste woongroepen komen seksuele relaties binnen de groep niet voor, behalve tussen partners in een vaste tweerelatie. Vaak lijkt er een soort incest-taboe te bestaan in de zin dat seksuele relaties binnen de groep worden uitgesloten en dat er tussen groepsleden geen sterke seksuele gevoelens bestaan. Iets vergelijkbaars zien we in seksueel open huwelijken, waar meestal allerlei grondregels worden gehanteerd die de aard en omvang van buitenechtelijke relaties in hoge mate beperken (Buunk, 1980). Meer onderzoek naar de achtergronden hiervan lijkt belangrijk, mede vanuit cultuurvergelijkend perspectief; overal blijkt immers dat seksualiteit in hoge mate wordt gereguleerd (cfr. Symons, 1980).

Seksuologisch onderzoek zou zich moeten richten op zowel de culturele

constantie als op de variabiliteit van seksueel gedrag en beleven. Zoals Voestermans in zijn bijdrage (*'Seksualiteit en cultuur'*) aangeeft, is er nogal wat 'breedte'-onderzoek met vragenlijsten in grote steekproeven verricht in Nederland naar de veranderende normen met betrekking tot seksualiteit. Het heeft er echter alle schijn van dat gevoelens zoals jaloezie, en gedragingen zoals seksuele interactie, vaak minder snel veranderen dan verschuivingen in de normatieve tolerantie mogelijk zouden maken. Het lijkt interessant de achtergronden daarvan te onderzoeken. Voestermans wijst er verder op dat er de laatste jaren, met name onder invloed van het denken van Foucault, een sterk toegenomen belangstelling is voor historisch 'diepteonderzoek' naar seksualiteit. Het gaat hier overigens vooral om kleine detailstudies, met name naar homoseksualiteit: historisch onderzoek naar seksualiteit in het algemeen wordt in Nederland nauwelijks gedaan, zeker niet naar de specifieke vorm die seksualiteit in onze cultuur heeft gekregen.

Diepteonderzoek houdt veelal ook een kritiek in op breedte-onderzoek, waarvan wordt opgemerkt dat het veelal een beroep doet op belevingen en meningen die niet bestaan, dat het bovendien binnen de bestaande ideologische kaders functioneert, kwantificeert zonder recht te doen aan het concrete ervaren en doen van alle dag en vaak geen zinvolle kennis produceert. Opmerkelijk is dat de – ook internationaal gezien – bijna klassieke studies van Van Ussel (1968) naar de geschiedenis van het seksuele probleem, in Nederland geen navolging heeft gekregen, ook niet in de studie van Kapteyn, die net als Van Ussel uitging van Elias' beschavingstheorie. Dat is vooral betreurenswaardig omdat Van Ussels studie in feite geen betrekking had op de Nederlandse situatie, maar op die in Duitsland en Frankrijk. Meer historisch onderzoek naar de seksualiteit in vroegere tijden in Nederland lijkt dan ook wetenschappelijk gezien zeer wenselijk, en niet alleen vanuit homo- en vrouwenstudies, zoals nu vooral lijkt te gebeuren.

Seksuologie, Quo Vadis?

Er zijn in het voorgaande een reeks van thema's genoemd waarvan het de aanbeveling zou verdienen dat Nederlandse seksuologische onderzoekers zich erop zouden richten: de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen – inclusief de seksuolontwikkeling en het ontstaan van seksuele preferenties – en van ouderen; historisch onderzoek naar inhoud en vorm van seksualiteit in vroeger tijden; seksualiteit in verband met ziekte en handicap; fundamenteel onderzoek naar seksuele motivatie en naar de achtergronden van de maatschappelijke regulering van seksualiteit; onderzoek naar de diepere motivaties voor ouderschap en – heel iets anders – voor promiscue gedrag; studies naar de seksualiteit van alleenstaanden; evaluatieonderzoek bij voorlichting ter bestrijding van geslachtsziekten. Verder valt op dat er nog een reeks van andere thema's zijn die in Neder-

land vrijwel verwaarloosd zijn. Te denken valt hier met name aan onderzoek naar de effecten van pornografie. Na de NISSO-studies in het begin van de jaren zeventig is dit onderwerp in de Nederlandse seksuologie uit het zicht verdwenen. Tevens lijkt onderzoek gewenst naar de sociaalpsychologische processen die leiden tot seksuele agressie. Met name onder seksuele delinquenten bestaat in Nederland geen onderzoek van enige omvang en diepgang.

Voorts lijkt het, zoals eerder gesteld, uitermate gewenst dat er een aantal goede en gemakkelijk af te nemen meetinstrumenten worden ontwikkeld voor een reeks met seksualiteit samenhangende variabelen. Er wordt in sociaal-wetenschappelijk onderzoek te weinig op eerdere studies voortgebouwd. Het valt ook te betreuren dat er nogal wat kwalitatieve studies plaatsvinden die niet worden gebruikt als basis voor de constructie van bruikbare meetinstrumenten. In het algemeen lijkt meer aandacht voor methodologische vragen op zijn plaats (Bosman en Buunk, 1982).

Vrijwel al het onderzoek naar de vele diverse onderwerpen die hier aan de orde gekomen zijn, blijkt bij nadere beschouwing in drie verschillende typen in te delen.

1. *Legitimerend onderzoek*: het gaat hier om studies naar veelal als afwijkend beschouwde gedragspatronen met als doel de keuze voor dergelijke gedragspatronen te legitimeren door stereotype beelden te corrigeren. Veel onderzoek naar homoseksualiteit is vanuit deze optiek verricht, maar ook studies naar vrijwillige kinderloosheid, pedofilie (Sandfort, 1984), seksueel open huwelijken (Buunk, 1980), en zelfs naar vrouwenseksualiteit vallen voor een deel als legitimerend onderzoek te kwalificeren. Dit type studies kan een belangrijke functie vervullen in de emancipatie van bepaalde groeperingen. Hoe nuttig dergelijk onderzoek echter ook moge zijn, de seksuologie komt niet veel verder wanneer ze zich beperkt tot dergelijke studies. Wezenlijke vooruitgang lijkt alleen dan mogelijk wanneer onderzoekers zich tot op zekere hoogte los weten te maken van of zelfs vragen durven te plaatsen bij de doelstellingen van emancipatiegroepen, hoe sympatiek die doelstellingen ook moge zijn.
2. *Praktijkgericht onderzoek*: dit betreft studies die meestal min of meer direct voortkomen uit de hulpverleningspraktijk en tot doel hebben een meer adequate hulpverlening te bevorderen. Onderzoek naar anticonceptie, naar seksuele dysfuncties, naar seksueel overdraagbare aandoeningen, naar seksualiteitsbeleving bij zieken en gehandicapten hoort bijvoorbeeld meestal tot deze categorie. Dergelijke studies kunnen heel goed een meer fundamenteel-theoretisch karakter hebben, maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn. We zien dat er enerzijds nog veel van dergelijk onderzoek nodig is, maar dat anderzijds op bijvoorbeeld het terrein van de dysfuncties de belangstelling aan het verschuiven is naar meer fundamentele vragen.

3. *Fundamenteel theoretisch onderzoek*: hier gaat het om studies die primair gemotiveerd zijn vanuit een interesse in fundamentele wetenschappelijke kennis die niet direct bruikbaar hoeft te zijn voor emancipatie- of hulpverleningsdoeleinden. Het betreft vragen naar bijvoorbeeld het ontstaan van seksuele preferenties, naar de eventuele biologische achtergronden van sekseverschillen in seksueel gedrag, naar het ontstaan van seksuele motivatie, of naar seksualiteit in vroeger tijden. Het sociaalwetenschappelijk onderzoek heeft in Nederland tot dusver minder dan het biologisch en medisch onderzoek een fundamenteel theoretisch karakter gehad. Wel lijkt er sprake van een verschuiving in deze richting. Een verschuiving die alleszins wenselijk lijkt, wil de Nederlandse seksuologie ook internationaal enige betekenis krijgen c.q. houden.

Literatuur

- Bosman, J., B. Buunk, De seksuele revolutie onder vrouwen: verandering in seksueel gedrag of antwoordgedrag?, *Sociale Wetenschappen*, 1982, 25, p. 185-203.
- Bruyn, J.W.G. de, Een proefonderzoek naar de seksualiteitsbeleving van hoogbejaarden in een verzorgingstehuis, *Nederlands Tijdschrift voor Gerontologie*, 1980, 11, p. 197-204.
- Buunk, B., Sexually open marriages. Groundrules for countering potential threats to marriage, *Alternative Lifestyles*, 1980, 3, p. 312-328.
- Chodorow, N., *The reproduction of mothering*. Berkeley: University of California Press, 1978. (Ned. vertaling: *Waarom vrouwen moederen*. Amsterdam: Sara, 1980.)
- Constantine, L.L., en F.M. Martinson (eds.), *Children and sex. New findings, new perspectives*. Boston: Little, Brown and Company, 1981.
- Dechesne, B., *Lichamelijk gehandicapte jongeren. Sexualiteit, relaties, zelfbeeld*. Rotterdam: Lemniscaat, 1979.
- Frenken, J., *Afkeer van de seksualiteit*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1976.
- Graaf, M. de, *Inventarisatie van sociaal-seksuologisch onderzoek en samenvatting van de NISSO methodenbank*. Zeist: NISSO, 1973.
- Kinsey, A.C., W.B. Pomeroy en C.E. Martin, *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: W.B. Saunders, 1948.
- Kooij, G.A., *Jongeren en seksualiteit. Sociologische analyse van een revolutionaire evolutie*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1976.
- Masters, W.H., en V.E. Johnson, *Human sexualresponse*. Boston: Little, Brown and Company, 1966.
- Meulenbelt, A., *De schillen van de ui*. Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara, 1984.
- Nass, G.D., R.W. Libby en M.P. Fischer, *Sexual choices. An introduction to human sexuality*. Monterey: Wadsworth Health Sciences Division, 1981.
- Niphuis-Nell, M., *Motivatie voor ouderschap*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981.
- Sandfort, Th., Pedophile relationships in the Netherlands: alternative lifestyles for children?, *Alternative Lifestyles*, 1983, 5, p. 164-183.
- Sandfort, Th., Sex in pedophilic relationships: An empirical investigation among a nonrepresentative group of boys, *Journal of Sex Research*, 1984, 20, p. 123-142.
- Slob, A.K., Homoseksueel gedrag bij niet-humane primaten. In: H. Musaph (Red.), *Moderne op-*

- vattingen over homoseksualiteit. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981.
- Slijper, F.M.F., *Genderrolgedrag bij meisjes met congenitale adrenogenitale hyperplasie*. Proefschrift, Erasmusuniversiteit Rotterdam, 1983.
- Son-Schoones, N. van, De seksualiteitsbeleving van mensen met een traumatische dwarslaesie in de relatie met een valide partner, *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 1984, 39, p. 427-433.
- Straver, C.J. en J. de Boer, *Toenaderingsgedrag van jongens en meisjes*. Zeist: NISSO, 1977.
- Straver, C.J., Research on homosexuality in the Netherlands, *Journal of Homosexuality*, 1976, 12, p. 121-137.
- Symons, D., *The evolution of human sexuality*. New York-Oxford: Oxford University Press, 1979.
- Terstegge, M., *Inventarisatie van onderzoek naar relatie en seksualiteit*. Zeist: NISSO, 1979.
- Tielman, R.A.P., *Homoseksualiteit in Nederland*. Meppel: Boom, 1981.
- Ussel, J.M.W. van, *Geschiedenis van het sexuele probleem*. Meppel: Boom, 1968.
- Vennix, P., *De ILKS-Gedachte en andere operationalisaties*. Zeist: NISSO, 1983.
- Verkley, H., *De analyse van sociale en seksuologische anamnese gegevens van 1900 gonorrhoe en 150 syfilispatiënten*. Rotterdam: Academisch Ziekenhuis Dijkzigt, Polikliniek Dermatologie, 1976.
- Zuckerman, M., *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1979.

Summary

Sexological research in the Netherlands: a preliminary and partial review

This paper is a review of sexological research in the Netherlands. Several topics are not dealt with in this review, however, including medical research on venereal diseases and procreation. Presented is Dutch research on the sexual behavior of animals, sexual differentiation and transsexualism. Although the last topic has gained considerable attention, other types of atypical sexual differentiation have not been studied at length in the Netherlands. The same is true for the development of atypical sexual preferences, such as homosexuality and pedophilia. Studies on these topics from an emancipatory perspective are quite prevalent, however. Research on the development of sexuality over the lifespan, including that of young children and the elderly, is scarce, but several research projects have focused on the sexual behavior of adolescents. Many, if not most, Dutch sexological studies, have been carried out in a clinical context. Thus, a number of studies have been conducted on the social psychological background of venereal diseases, particularly gonorrhea. Research on AIDS is underway. Furthermore, the causes and treatment of sexual dysfunctions have been studied rather extensively. Reliable and valid scales have been developed in this area. On the other hand, although some studies on the sexuality of disabled people have been reported, virtually no research has been done on the effects of serious diseases on sexual behavior and experience.

Other areas of Dutch sexological research include the motivation to parenthood, sexual jealousy and open marriages, and the historical development of sexuality. Although a variety of topics seems to be covered by Dutch scientists, the review concludes that many important applied and theoretical issues have remained unexplored, including the sexual behavior of singles, sexual development, the consequences of illness upon sexuality, the nature of sexual motivation, the social regulation of sexuality and sexual aggression.